

שפה פתוחה, דוקרת
וכנה. איור מתוך הספר
"יפו שבאבה: תמונות
יפואיות - סיבוב
שלישי"

המתעד הרשמי של התקופה. מנחם תלמי

זוהי יפו?

בסדרת הספרים "תמונות יפואיות" העלה מנחם תלמי על הכתב את עלילותיהם של הג'מעה של העיר, את שפתם ואת רוחם • היוצרים הדוקומנטריים אורי רותם ודבורית שרגל יצאו למסע בן חמש שנים בניסיון להתחקות אחר הדמויות, וחזרו עם סרט דוקו חדש, "עלילות תלמי המנגב וחיים הזורק החוצה", ומסקנה: "סיפורי יפו מבוססים על 20%-30% עובדות ו-70%-80% תוספות והגזמות"

כרמית ספיר ויץ | איור: שמואל כץ

שבוניים בועיים באביב 1970 - זה פרק הזמן שנדרש בשביל שלא יישאר בחנויות אפילו עותק אחד מספרו של מנחם תלמי, "כשגבר היה גבר" (הוצאת מסדה). הכל נחטף. כל דרי הממלכה שלו, אלו שפגש "בעברו" דה, בהליכת בטל, בישיבת קרנות ובציפייה ליום טוב יותר", כלשונו, היו שם. בפלורנטין, ברחוב הקישון, כנמל חיפה, וכמובן ביפו.

הייתה לו שיטה שניסחה את עצמה, בכל יום עוד צפת: "יש אנשים שאני מדובב, אלה בדרך כלל אני שים חצי מקצועיים שכבר יודעים מי אני, שלעתים באים אליי למערכת העיתון. לעתים הם מטלפנים אליי ואומרים שמחכה לי סיפור חדש, או שמסתובב בשטח טיפוס חדש שראוי לסקירה. ולא פעם קורה שהם קוראים לעים בול".

בין הטיפוסים שלו, כפי שנהג לכנותם, היו כאלה חיים וקיימים. אחרים, איך נגיד, היו דמויות שהלביש עליהן את אוסף הביטויים שלי. הוא לא ראה בהם את "ישראל השנייה", פריפריה חברתית או כל ביטוי נעלה מכובס אחר. גם לא בפורשים או בפורשים לש' עבר שעליהם כתב. הוא ניגש אליהם באהבה, בקשב, והעלה אותם, את שפתם ואת רוחם על הכתב. "האני שים האלה מעניינים אותי. כוונתי לאנשים הפשוטים באמת, כלי מירכאות. הלבניים, הפתוחים, כי יש להם הומור בריא וראיית עולם מיוחדת במינה - פיקחית ומפוכחת גם יחד. מלאת חיים והומור. לעתים הם מעי מידים קצת פנים אבל לעולם אינם מוויפים. זו העמדת פנים גלויה, שאינה מסתירה שזו העמדת פנים. אנשים אלה אוהבים את החיים ויודעים לחיות במסגרת שני-תנה להם".

"כשגבר היה גבר" וספר ההמשך שלו "הבנוכונים הכי יפים" הגיעו אחרי שורת ספרים לילדים, לנוער ולמבוגרים, שעסקו ברובם בהרואיקה ארץ-ישראלית ובתיעוד היסטורי-ספרותי. הם היו קדימון לפצצה הגדולה שהטיל בסוף שנות ה-70 כשהוציא לאור את "תמונות יפואיות", הספר הראשון בסדרה המבוססת על טורים ב"מעריב", עם איוריו של שמואל כץ. אחרי הגיעו "תמונות יפואיות - סיכום שני" (1982), "פופ סבאבה: תמונות יפואיות - סיכום שלישי" (1983) ו"פעמיים טורקי" (1986). באותה עת כבר היה ברור שתלמי, שנהג לחתום על טוריו לעתים בשמו המלא ולעתים בשמות הברזיים מ' סירי ומ' אחי-דודון, הוא המתעד הרשמי של הרוח שהי כתיבה שפה פתוחה, מצחיקה, דוקרת וכנה מאוד. השמות והכינויים, כמו אצל דיימון ראניון, מעידים

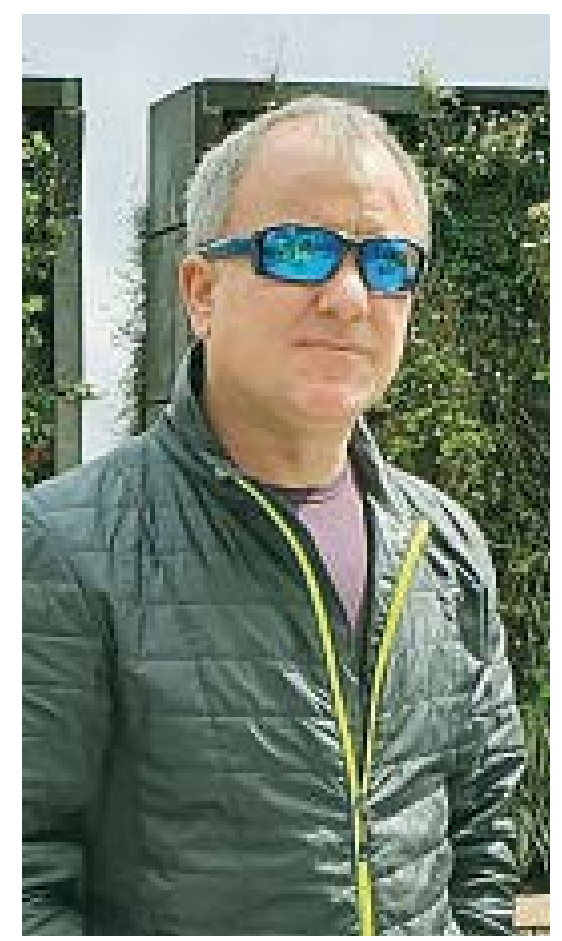

השמות מעידים על טיב הדמויות. האיור ברכה אמבולנס מתחתנת, מתוך הספר

שקה ששילבה סיור ביפו וקוקטייל עם פול, זיתים, ערק ומוזיקה יוונית.

לשמור על אחי-דודון

מנחם תלמי נולד ב-1926 לטובה ולאפרים, סופר, משורר ועיתונאי. הגננת שלו הייתה חיה ברוידא, אשתו של י"ח ברנר, והוא למד בבית החינוך לילדי עובדים בתל אביב. אחרי מות אמו, כשהיה בן 11, עבר לבית הספר החקלאי בן שמן, שם סגש שיעורים באהבת הארץ ממורו יזהר סמילנסקי, שהיה מפקד בהגנה ונהג להוציא את תלמידיו לטיולים נועזים, בין חולדה לירדן. שלים של שנות ה-30 וה-40 של המאה הקודמת. עם סיום לימודיו הצטרף להכשרת פלמ"ח בקיבוץ מזרע והשתתף בפעולות נגד הבריטים. לאחר כשנתיים חשלב בחיל הגשרה של ההגנה בתל אביב וכתב על חוויותיו. ב-1947 שלח סיפור ל"מבנים", רבעון הקיבוץ המאוחד. זה היה פרסומו הראשון. ד"ר מר"כ דיכ נאור מספר שעם פרוץ מלחמת העצמאות נמנה עם ראשוני חטיבת גבעתי, השתתף בקרבות באזור תל אביב והדרים ולאחר כמה שבועות נשלח עם חבריו לירושלים כ"תגבורת לשבועיים-שלושה", שהתארכו לחצי שנה. תלמי נטל חלק בקרבות קשים ומרובי אבדות בירר

אורי רותם:
"הסגנון הייחודי שלו השפיע על במאים ויוצרים, אבל שמו נשכח כמעט לגמרי. מה שאמור לקרות הוא שתלמי ייחשב בישראל כמו שדיימון ראניון נחשב בארצות הברית: יוצר חשוב שתיעד תקופה שהייתה ואיננה. חייב להיות רחוב על שמו ביפו"

דבורית שרגל:
"אורי אמר שהוא רוצה לחפש את הדמויות מהספרים של תלמי, אבל יודע שרובן המוחלט כבר לא עמנו. הוא שאל אותי איך מתחילים ומה עושים. אמרתי לו שחובה לצלם את תלמי - הוא ידע שהוא כבר לא אדם צעיר ולא ממש בקו הבריאות"

שלים וברוך אליה. בחודשי המלחמה הראשונים החל לכתוב ולפרסם סיפורים ורשימות בעיתונים, בעיקר ב"דבר", "על המשמר" ו"במחנה". סייע לו בכך אביו, שפתח בפניו את הדלתות במערכות העיתונים. רוב רשימותיו וסיפוריו הראשונים עסקו בהווי המחתרת ובקרבות מלחמת העצמאות. בתקופת המלחמה ומיד לאחריה השתתף בקביעות בכתיבה לקובצי סיפורים, בהם גם "ילקוט לדברי ספרות של סופרים-חיילים" בעריכת משה שמיר.

עם הסרת המצור על ירושלים ירד תלמי לשפלה, קיבל דרגת קצונה והשתלב ככתב צבאי במערכת "במחנה". הוא הצטרף אל הכוחות הלוחמים במלחמת העצמאות ונשלח למחנות המפעילים בקפריסין, כדי לתאר את ההווי שם ערב עליית אחרוני המפעילים הכ"ל לארץ.

לאחר סיום שירותו ב"במחנה" כתב ב"דבר" וב"דבר השבוע" והחל לפרסם ספרים. רוב ספריו לנוער פורסי מו תחילה בהמשכים בשבועון "דבר לילדים". ב-1956 הביא אותו עזריה רפפורט ל"מעריב". ד"ר עזריאל קרליבך, מייסד העיתון ועורכו הראשון, פתח בפניו את הדלת לרווחה. הסיפור הראשון שפרסם היה על אניית נשק שיצאה מאיטליה לארץ. "מ. אחי-דודון", חתם עליו. משה ז"ק, האיש של "מעריב" בניו יורק, שלח מברק לעיתון: "תשמרו על האחידות

אחרון עם האיש.

ברוך הוא מגלה את המקור של מספר דמויות ומ' קומות, בין היתר באמצעות שיטוט עם מדריכי טיולים ביפו. הוא מוצא את המשפחות של האנשים שעל שמם קרויות הדמויות סלומון הגדול וחיים הזורק החוצה, ועורך עבודת מיפוי וכימות. "אחרי המחקר הארוך שעשיתי, אני יכול לומר שסיפורי יפו מבוססים על 20%-30% עובדות ו-70%-80% תוספות, הגזמות ור' עיונות ספרותיים של תלמי", אומר רותם. "תלמי כתב ככמה סיפורים, כמו 'קושר הקשרים', על חיים הזורק החוצה, שהיה מעיף אנשים שמפריעים בהופעה במוע' דון. נודניק אחר, אחרי שהועף על ידי הזורק, חזר שוב ושוב למועדון. הזורק החליט ללמד אותו לקח והכניס אותו לפתח של ביוב ביפו ואמר לו שיפגוש אותו במור צא הביוב לים ברחוב טרומפלדור בתל אביב. לא היה ולא נברא. היו פעם שני תאומים זהים שהיו עושים מתיחה כזו. אחר נכנס לפתח הביוב ביפו, ואחרי כמה דקות יוצא השני מהפתח בטרומפלדור. תלמי לקח את הסיפור ששמע והלביש אותו על חיים הזורק החוצה". מה מביא איש הייטק מרמת השרון, נשוי ואב לשי-ניים, חובב מושבע של השפה העברית ושל מאכלי רחוב, לצאת להרפתקה הזו? "שנים שאני מחובר לסי-פרי יפו. מצטט מהם. נהנה. כמעט כל נושא שעולה בשיחת חולין מזכיר לי משהו מ'תמונות יפואיות'. לחי-ברות שלי הייתי קורא את הסיפורים לפני השינה. חלק אהבו. חלק פחות. קראתי את הסיפורים עשרות פעמים והם תמיד מהנים ומחדשים", הוא אומר. "הסרט הוא הגשמת חלום עבורי: להכיר את הסופר שהוא אליל נעוריי ולעשות סרט עליו ועל פועלו. אני מציע לכל אחד לחשוב לפעמים מחוץ לעבודה והמשפחה ולראות אם יש לו חלום. המאמץ הוא אדיר אבל שווה הכל. אם אני פוגש מישהו שמכיר את הסיפורים, זו חגיגה של ממש".

בהתחלה נתקל בסירוב עיקש מצדו של תלמי. "כשהתקשרתי אל תלמי ב-2011, הוא היה טרוד מאוד במעבר זירה ולא היה פנוי", הוא מספר. "ציתי להסי-תובב איתו, ישראה לי את המקומות, איפה הקיוסק של ג'מילי, איפה המסעדה של היווני, ויחשפו בפני את האנשים האמיתיים שעליהם מתבססת הדמויות. הוא היה עסוק מאוד וירדתי מהנושא. בשלהי 2014 פור-סם בעיתונות שעומד לצאת סרט דוקומנטרי על ילדי העולם, איפה אלה קרי חזק קרה, לנוריקר-טאן? של דבורית שרגל. אמה שלי אמרה לי שקראה את הספ-רים בשנות ה-50 ומאוד מעוניינת לצפות בסרט. הסרט הגיע לרמת השרון במרץ 2015, אבל אני כבר הייתה חולה מאוד ולא יכלה לבוא לצפייה. ניגשתי לדבורית בסוף ההקרנה ושאלתי איך אפשר להראות לאמי את הסרט. דבורית ענתה שיש מספר דרכים וניתן אפי-לו לקבל ממנה DVD. קיבלתי ממנה את ה-DVD ואמי צפתה בבית הייתה מאושרת. שלושה חודשים אחר כך היא נפטרה".

בלי סאונד, בלי תאורה

עכשיו מצטרף אל פנתיאון ההנצחה "עלילות תלמי המנגב וחיים הזורק החוצה", סרטם של אורי רותם ודבורית שרגל. שלוש שנים בדיוק אחרי פטירתו של תלמי, תיערך הפרמיירה (9 באפריל, 13:00, סינמטק תל אביב). בסרט התיעודי רותם (52), מעריץ נלהב של סיפורי רי "תמונות יפואיות", יוצא לפצח את הקסם היפואי ולחפש את הדמויות מהספרים: סלומון הגדול, ברכה אמבולנס וכמובן חיים הזורק החוצה. כדי למצוא אותם הוא צריך לשכנע את תלמי לספר לו כל מה שהוא יודע על יפו של שנות ה-60 ועל הג'מעה מאז. אחרי מא-מצים הוא מצליח במשימה וגם מלקט שברירי ראיון

"כל קרנות הקולנוע וגופי השידור דחו את הסרט שלנו". תלמי ורותם, מתוך הסרט

של 'צוללת'. אבל לצערנו הרב העולם נפתח לשבוע בלבד וחזרנו לעוד סגרים והגבלות שהשביתו את עולם התרבות עד מרץ 2021.

ספק אם המילון של תלמי היה עובר היום. לאלמ-נה יש "גוף עבודת יד ובובונים כמו מהמגזינים הכי מלוכלכים", על איבר המין הגברי הוא כותב: "כשי-לך לעולמו, את הברוך הבא שלו יצטרכו להרוג באופן פרטי", "אתה כבר שמונים וחמש, יכול להיות שהלולב כבר לא מכה ... אצלי הקפיץ כמו חדש".

"יש כמה דברים", משיב רותם בתשובה לשאלה מה עוד לא היה עובר היום: "ככלל, הספרים שוביניסטיים ומתאימים לשנות ה-70. אלימות כלפי נשים, אפילו אם נכתבת ברמיזה ובחן, לא עוברת היום. יש סיפור כזה, מצחיק ממש, 'צ'אלוקי מצטלם לטלוויזיה', שבו בחורה צפונית שמתאהבת ביפואי שעובד בשיפוצים באוניברסיטה מגיעה לתעד ביפו אלימות נגד נשים. הג'מעה מכנים אותה 'קחני', כי היא הייתה פונה אל היפואי במשפטים שלא היו ברורים להם, כמו 'קחני בנורעותיך הרחימאות, והניפני אל מחוזות החפץ המ-תפוקקים'. הם עונים לה: 'בכל רחוב תמצאי פה לפ-חות גבר אחד שמפוצץ את האישה שלו. כולם הולכים פה על עצבים'. גם החפצה של נשים לא עוברת - כמו למשל 'ברכה אמבולנס', שקוראים לה כשגבר בלחץ צריך לזכור שהכל נכתב על ידי תלמי בקונטקסט של שנות ה-70. הוא ניסה לשעשע. לא לכתוב ביקורת חב-רתית. תלמי אמר: 'הסיפורים האלה הם בשביל להעביר את הזמן בכיף'. הוא תיעד תקופה - גם מבחינת הסלנג, וגם מבחינת החיים החברתיים. אלה זמנים שהיו ולא יחזרו".

חלק מהדמויות של תלמי מכירות את תוכני עולם הפשע, ולפעמים גם את תוכני הכלא. "התנחלות" היא ישיבה בכלא, "חואסים" הם דמי חסות. הברכות והאיחולים נעים בין "אוחת אבו יא-מניאק", "שארמיט ביל-רוכסה" ו"אבן אל-חרא"

נוע. אבל כל מי שקצת מכיר את דרך החתחתים לגיוס כסף ליצירת קולנוע בישראל יספר ששני משוגעים לדבר מול קרנות הקולנוע בארץ זה לא כוחות. "כל קרנות הקולנוע וגופי השידור דחו את הסרט שלנו", הוא מספר. "כתוצאה מזה, אחרי כמה שנים של עבו-דה, בקיץ 2019 ניר החליט לפרוש מהפרויקט. שאלתי את דבורית אם תרצה לחזור להצטרף לפרויקט, כי היא עזרה לי בתחילת הדרך וצילמה איתי כמה סצינות. היא כבר הייתה בשלבי סיום העריכה של סרט מספר 6 שלה, 'צוללת', והסכימה. גייסתי הון מינימלי להפקת הסרט ממשפחתי ויצאנו לדרך".

בקיץ 2019 הם חברו זו לזה שוב. רותם שאל את שרגל אם תוכל לערוך איתו את הסרט, והיא השיבה בחיוב. "כבר חשתי מחויבות וקשר לפרויקט - אבל אמרתי שאוכל להתפנות רק אחרי שאגמור את 'צור-ללת'", היא מספרת. "וכך הגענו לדצמבר 2019. בשלב הזה עירבתי את העורכת של 'צוללת', הילה הרמתי, ושאלתי אותה אם בא לה על הרפתקה נוספת איתי, הפעם עם אורי ועם תלמי. גם הילה כמוכח הכירה את תלמי, ובבית הוריה היה אפילו עותק ישן של 'תמונות יפואיות'".

ההחלטה התקציבית המקדמית היא שזהו, הצילומים נגמרו, מסתדרים עם מה שיש. "בכל זאת הסרט מומן על ידי אורי ולא על ידי שום גורם אחר, והיה לו להפ-קתו סכום מוגבל מאוד ואיתו היינו צריכות להסתדר", היא מסבירה. "כי מי אם לא זו שמפיקה סרטים דלי תקציב שלא באשמתה, תוכל להרים פרויקט שכזה? ומכאן התחלנו לחשוב יחד עם הילה הרמתי על מבנה התסריט, על בניית העלילה וכן הלאה. העריכה החלה לפני ימי הקורונה ובהמשך, כשנקלענו לסגר, חלק גדול ממנה נעשה כשהילה ואני כל אחת בחדר עבו-דתה. גמרנו את הסרט ב-2 ביולי, יום לפני הפרמיירה

הגיע לעיתון ב-1956. הטור של תלמי ב'מעריב', 1978

רית: יוצר חשוב שתיעד תקופה שהייתה ואיננה. חייב להיות רחוב על שמו ביפו באזור השעון".

רותם ושרגל נפגשו אחרי ההקרנה של סרטה ברמת השרון, והוא סיפר לה על אהבתו לתלמי, ובעיקר ל"תמונות יפואיות" שלו. "כמובן שידעתי מי זה תלמי וברור שקראתי בשעתו את 'תמונות יפואיות', אבל זהו, לא פיתחתי שום תחושות מיוחדות לאיש וליצירתו", אומרת שרגל. "אורי אמר לי שהוא גם רוצה, כמוני, לחפש את הדמויות מהספרים שלו, כלומר של תלמי, אבל יודע שרובן המוחלט כבר לא עמנו. הוא שאל אותי איך מתחילים ומה עושים, ואמרתי לו שחובה לצלם את תלמי - הוא ידע שהוא כבר לא אדם צעיר ולא ממש בקו הבריאות - ולהתקדם עם כל החומרים שכבר יש לו - בראש, בספרים, בארכיון, ועם מי שהוא עוד רוצה לפגוש".

המפגש הבא כבר נערך אחרי שרותם קיבל את הסכ-מתו של תלמי להצטלם, בדירוג המוגן "עד 120" ברמת החייל, שבו גר תלמי. שרגל הגיעה מצוידת במצלמה הקטנטנה שלה וצילמה ראיון קצרצר עם תלמי על אוכל, כשתוך כדי כך דליה, רעייתו, מתערבת ומ-תבלת. "אני מגלגלת את הסרט חמש שנים קדימה, והראיון, כמעט כולו, בפנים", היא מספרת. "אחר כך אורי רצה לראיין את בינו גבסו, ד"ר שקשוקה, וגם את זה אני צילמתי, שוב, עם המצלמה הקטנטנת שלי, בלי סאונד, בלי תאורה. והנה, גם הסצינה הזו בסרט. צי-למנו עוד ראיון אחד, פחות מוצלח, ואז אמרתי לאורי שדי, אני לא יכולה להמשיך איתו יותר, הייתי כל כולי במסע ברחבי המדינה עם 'איפה אלה קרי' ולא יכולתי להקדיש לסרט, לאורי ולתלמי דקה נוספת. אבל שמר-נו על קשר והוא עדכן אותי בקורותיו".

דרך חתחתים ארוכה

המסע הזה ארך כחמש שנים, לא כולל הקורונה שת-קעה את כל העסק והכניסה את הסרט הגמור להקפאה עמוקה. "כאשר פגשתי את מנחם תלמי, הוא היה כבר כמעט בן 90 ולא זכר הרבה מהפרטים שהשתוקקתי לדעת. יחד עם זאת, ביקרתי את בני הזוג תלמי מספר פעמים, והפגישות כולן נסבו על 'תמונות יפואיות'. לא היה תקציב כלל, וניסו לגבש קו כללי לסרט. כל גיבורי יפו אינם בין החיים, מה שחידר שצריך קו קצת אחר לסרט. יצרנו קשר עם אנשים שחשכנו שראוי לצלם אותם", אומר רותם.

בשלב הזה נכנס לתמונה הבמאי והמפיק ניר וייס. "הוא ממש בולדוזר, היו לו רעיונות נפלאים וצולמו החומרים העיקריים של הסרט. כמו כן הוא בנה את הטריילר האפשרי לסרט עבור הגשה לקרנות הקולנוע וגופי השידור", מספר רותם. ככה, חדרורי התלהבות, הערצה ל"תמונות יפואיות" ולתלמי, עברו שני משוגעים לדבר בין קרנות הקול-